

فرایند بازبینی رویدادهای ثبت شده در

ابزار ورود اطلاعات پایگاه جامع تاریخ

یوسف قائمی*

yghaemi@noornet.net

مقدمه

ثبت وقایع و رویدادها، مهم‌ترین و اصلی‌ترین وظیفه یک مورخ است. در طول تاریخ، مورخان بزرگ همواره در تلاش بودند تا بتوانند حوادث رخ داده را به صورت دقیق ثبت و ضبط نمایند. روش مورخان در ثبت رویدادها، متفاوت بود؛ برخی واقعه را به شکل مفصل و با جزئیات و با نقل از چندین راوی می‌نگاشتند؛ نظیر کتاب تاریخ طبری. بعضی دیگر، به نکات اصلی یک حادثه می‌پرداختند و از بیان جزئیات صرف نظر می‌کردند؛ مثل کتاب تاریخ یعقوبی. برخی نیز فقط در یک عنوان بسیار کوتاه اصل واقعه را گزارش می‌کردند؛ همانند کتاب‌های ترجمه تقویم التواریخ و مجمل فصیحی.

با پیشرفت علم و تکنولوژی و ایجاد و گسترش فضای مجازی، امکان ترکیب این سه روش ثبت وقایع در «ابزار ورود اطلاعات پایگاه جامع تاریخ» (۱) با همکاری پژوهشگران و مهندسان «مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی» به وجود آمد و در ثبت وقایع تاریخی به نوعی از این سه شیوه و روش برای ارائه در «پایگاه جامع تاریخ» (۲) استفاده شد؛ بدین صورت که در ابتدا پس از مطالعه منبع تاریخی، عنوان رویداد ثبت می‌شود و سپس، توضیحات مختصری ذیل آن اضافه می‌گردد و در انتها، مخاطب برای کسب جزئیات بیشتر، به متن کتاب تاریخی هدایت می‌شود. از آنجا که ورود اطلاعات در این ابزار، توسط افراد مختلفی از پژوهشگران با دیدگاه و ادبیات متفاوت انجام می‌شود و از طرفی، این کار مستلزم دقت بسیاری است و در طولانی‌مدت، احتمال خطا و ناهماهنگی وجود دارد، بنابراین، وجود یک ناظر برای بازبینی رویدادها و اطلاعات ثبت شده و هماهنگ‌سازی آنها و برطرف کردن اشتباهات سهوی که توسط چندین محقق ایجاد شده، ضروری به نظر می‌رسد. در این نوشتار، قصد داریم به توضیح این فرایند بپردازیم.

* کارشناس ارشد تاریخ اسلام و دبیر علمی گروه تاریخ مرکز نور.

فرایندهای بازبینی رویدادهای تاریخی

برای شناخت فرایندهای بازبینی رویدادهای ثبت‌شده، باید در ابتدا به مراحل ثبت رویداد به صورت مختصر اشاره کرد.

فرایند کار، به این صورت است که هر کدام از محققان به مطالعه یکی از منابع تاریخی پرداخته، رویدادهای دارای تاریخ (حداقل سال وقوع رویداد) را شناسایی و استخراج می‌کنند و در ابزار ورود اطلاعات ثبت می‌نمایند. این ابزار، بخش‌های مختلفی دارد که محققان باید اطلاعات خواسته‌شده را بدین ترتیب، در جای خود وارد کنند:

۱. عنوان رویداد: پس از مطالعه متن و استخراج آن، برای هر رویداد عنوانی (موضوعی) ثبت می‌گردد؛

۲. توضیحات: در این قسمت، جزئیات بیشتری به صورت توضیحی در خصوص رویداد اضافه می‌شود؛

۳. ویژگی‌ها: منظور، ویژگی‌های عنوان رویداد است که شامل تاریخ شروع و پایان رویداد می‌شود؛ به بیان دیگر، متشکل از روز، ماه و سال، روز هفته، مدت و تعیین زمان وقوع حادثه (قبل یا بعد از هجرت) و نیز مکان وقوع رویداد است؛

۴. کلیدواژه‌ها: در این بخش، کلیدواژه‌هایی از عنوان رویداد جدا شده و در دو نوع اصلی «نام‌ها» و «مفاهیم» که هر کدام دارای انواع فرعی دیگری هستند، یعنی مجموعاً ۲۲ نوع (۳)، ثبت می‌شود؛

۵. نوع رویداد: در این قسمت، نوع رویداد تعیین می‌گردد و در دسته مشخصی مثل: نظامی، سیاسی و... قرار داده می‌شود. (۴)

پس از انجام این امور توسط محققان مختلف و از منابع گوناگون، «ناظرِ بازبین» وظیفه بازبینی و کنترل این فرایند را بر عهده دارد و در انجام این کار، گاه دچار چالش‌های متعددی می‌شود که برای حل آن، نیازمند مطالعه و پژوهش است. برای شناخت و آشنایی بهتر خوانندگان محترم، فرایندهای بازبینی رویدادهای ثبت‌شده معرفی می‌شود:

۱. تعیین اهمیت و اولویت‌بندی رویداد منظور، فرایندی است که در آن، ناظرِ بازبین باید به رویدادهای ثبت‌شده، درجه و امتیاز بدهد؛ یعنی اول مشخص کند که این رویداد، نسبت به رویدادهای دیگر، بااهمیت‌تر است تا در پایگاه در صفحه گاهشمار به صورت مشخص‌تر (Bold) نمایش داده شود و کار مهم بعدی، اولویت‌بندی رویداد در مقایسه با رویدادهای دیگر است؛ به این هدف که

رویداد مورد نظر، هنگام نمایش در بخش «وقایع مهم روز» پایگاه، در اولویت بالاتری قرار بگیرد و به مخاطب نمایش داده شود. هم‌اکنون در ابزار ورود اطلاعات پایگاه تا «چهار» رده اولویت‌بندی انجام می‌شود؛ به عنوان نمونه، رویدادهایی که مربوط به چهارده معصوم (علیهم السلام) است، از اولویت یک برخوردار است و در اولویت بعدی، رویدادهای ولادت و یا وفات اشخاص و... قرار می‌گیرد.

۲. تعیین گزارش منتخب

از جمله مراحل که «ناظرِ بازبین» باید انجام دهد، تعیین گزارش منتخب در مورد رویدادهایی است که در خصوص تاریخ وقوع آنها، اقوال و گزارش‌های دیگری نیز وجود دارد؛ به این هدف که در هنگام نمایش چنین رویدادهایی در پایگاه، آن گزارشی که از اتقان و دقت بیشتری برخوردار است و یا مشهورتر است، به نمایش در آید؛ به عنوان مثال، در باره میلاد حضرت رسول (صلی الله علیه و آله) از میان قول ۱۲ ربیع‌الأول و ۱۷ ربیع‌الأول، گزارشی که مؤید ولادت آن حضرت در ۱۷ ربیع‌الأول است، به عنوان گزارش منتخب به مخاطب نمایش داده می‌شود و بقیه گزارش‌ها، در ذیل آن قرار می‌گیرد.

از آنجا که ورود اطلاعات در این ابزار، توسط افراد مختلفی از پژوهشگران با دیدگاه و ادبیات متفاوت انجام می‌شود و از طرفی، این کار مستلزم دقت بسیاری است و در طولانی مدت، احتمال خطا و ناهماهنگی وجود دارد، بنابراین، وجود یک ناظر برای بازبینی رویدادها و اطلاعات ثبت‌شده و هماهنگ‌سازی آنها و برطرف کردن اشتباهات سهوی که توسط چندین محقق ایجاد شده، ضروری به نظر می‌رسد

۳. اعراب‌گذاری یا تصحیح آن به جهت گسترده بودن مناطق تحت نفوذ اسلام و وجود تفاوت فرهنگی و زبانی مردم، صحیح خواندن برخی از کلمات، به‌ویژه در مورد «اعلام»، بدون اعراب‌گذاری مشکل است و یا امکان دارد محقق اعراب را به‌صورت اشتباه وارد کرده باشد. یکی از وظایف ناظر، این است که اعراب صحیح کلمه را یافته و اشکال را برطرف کند؛ مانند واژه «اَبْلُه» که نام بندر بصره در قدیم بوده است.

۴. اصلاح غلط‌های املائی و تایپی در هر نوشته‌ای، وجود اشتباهات املائی و تایپی، محتمل است و ناظر باید با دقت فراوان، آنها را یافته و تصحیح نماید.

۵. اصلاح نام اشخاص و اماکن و یکسان‌سازی آن در پایگاه جامع تاریخ، سعی شده است که نام اشخاص و اماکن به‌صورت واحد و یکسان، یعنی نام مشهورتر ثبت شود و نام‌های دیگر و همچنین القاب و کنیه‌ها، در بخش مترادفات ذکر گردد؛ به‌عنوان مثال، نام مبارک حضرت علی(علیه السلام) در سرتاسر پایگاه به یک صورت، یعنی «امام علی علیه السلام» ثبت شده و نام‌ها و القاب دیگر ایشان، نظیر: علی بن ابی طالب، امیرالمؤمنین، حیدر، ابو تراب، اسد الله و... در بخش مترادفات آمده است.

دستورعمل ثبت اماکن نیز بدین صورت است که هر مکان با نام مشهورتر ثبت گردد و نام‌های دیگر، در بخش مترادفات درج شود. البته در صورتی که نام مکانی به دو صورت فارسی و عربی وجود داشته باشد، نام فارسی اولویت دارد و نام عربی به‌عنوان مترادف ثبت می‌شود؛ همانند «جرجان» که در عنوان و توضیحات و همچنین در ویژگی‌ها، به‌صورت «گرگان» ثبت شده و «جرجان»

در بخش مترادفات می‌آید. بنابراین، ناظر موظف است نام صحیح و مشهورتر شخص یا مکان را یافته و یکسان‌سازی انجام دهد.

۶. اصلاح ویژگی (تاریخ روز، ماه، سال و هفته رویداد) در قسمت ویژگی‌ها، تاریخ و مکان وقوع رویداد درج می‌شود. گاهی اوقات، تاریخ یا مکان واردشده با تاریخ ثبت‌شده در توضیحات یا حتی متن کتاب، مطابقت ندارد و یا مدت‌زمان محاسبه‌شده بین زمان شروع و پایان یک رویداد، اشتباه است؛ در این صورت، ناظر پس از بررسی، آن را اصلاح می‌کند.

۷. هماهنگ‌سازی رویدادها از آنجا که هر رویداد حداقل از یک گزارش و یا بیشتر تشکیل شده و از طرفی، ورود اطلاعات و ثبت آن توسط چند محقق با ادبیات و دیدگاه‌های متفاوت انجام می‌شود، گاهی اوقات یک واقعه و رویداد، به دو یا چند صورت مختلف ثبت می‌شود؛ درحالی‌که باید یک رویداد با چند گزارش باشد؛ به‌عنوان مثال، در رویداد «هجوم مغولان به همدان» احتمال دارد محققى هنگام مطالعه و برداشت از متن،

از کلمه «هجوم» استفاده کرده باشد و محقق دیگر از کلمه «حمله»؛ حال آنکه هر دو منبع مورد مطالعه، به یک رویداد اشاره دارد؛ ولی با دو ادبیات گزارش شده است. در کل، در انتخاب کلماتی نظیر: فتح، تصرف، اشغال و... برای ثبت عنوان رویداد، اختلاف نظر و سلیقه بین محققان وجود دارد که بخشی از این اشکال، با ایجاد دستورعمل واحد برای انتخاب کلمات جهت ثبت عناوین رویداد، قابل حل است؛ اما همواره احتمال ثبت یک رویداد با دو عنوان متفاوت وجود دارد که وظیفه ناظر در این گونه موارد، هماهنگ‌سازی رویدادها و متصل کردن آنها به یکدیگر با کمک امکانات موجود در ابزار ورود اطلاعات است.

البته انواع دیگری از اشکال ثبت یک رویداد با عناوین متفاوت وجود دارد؛ مثل ثبت رویداد «وفات ابو الحسن ماوردی»؛ در اینجا محققى ممکن است به‌صورت «وفات علی بن محمد ماوردی» ثبت کرده باشد و یا مثلاً ثبت رویداد «تصرف تاشکند» که نام متأخر این شهر است، به جای «تصرف چاچ» یا معرّب آن؛ در تمامی این موارد، ناظر بازبین موظف به یکسان‌سازی چنین رویدادهایی است. (تصویر شماره ۱)

تصویر شماره ۱: هماهنگ‌سازی رویدادها

۸. جداسازی رویدادها

گاهی اوقات، یک واقعه در فواصل زمانی مختلف اتفاق افتاده است؛ ولی در یک رویداد با چند گزارش ثبت شده است؛ درحالی که باید هرکدام به صورت یک رویداد جداگانه ایجاد گردد؛ مثلاً «تصرف کرمان توسط آقامحمدخان قاجار» دو بار در سال های ۱۲۰۸ و ۱۲۰۹ ق رخ داده است. در واقع، واقعه تصرف کرمان، دو مرتبه رخ داده است و باید جداگانه ثبت گردد. ناظر باید جداگانه این چینی را جدا کرده، دو رویداد جداگانه ایجاد نماید.

۹. هماهنگ سازی کلیدواژه

در فرآیند ثبت رویداد، از عنوان رویداد، تعدادی کلیدواژه استخراج می شود و در قسمت کلیدواژه ها ثبت می گردد. گاهی یک کلیدواژه به دلایل مختلف، از جمله تلفظ متفاوت یک کلمه در زبان ها و گویش های مختلف یا با توجه به اعراب گذاری آن و... متفاوت ثبت می شود؛ مانند کلمه «هلاکو خان» یا «هولاکو خان» که ناظر به کمک گزینه هماهنگ سازی کلیدواژه در ابزار، آن را در سه بخش: «عنوان رویداد»، «توضیحات رویداد» و «کلیدواژه ها»، تصحیح و یکسان سازی می کند.

۱۰. اصلاح کلیدواژه (کم یا زیاد بودن آن) همچنین، احتمال دارد در یک رویداد، کلیدواژه ای به صورت اشتباه ایجاد شده و یا سهواً ثبت نگردیده باشد و یا کلیدواژه ای که متناسب با عنوان رویداد نیست، ثبت شده باشد که ناظر باید این موارد را تصحیح کند. (تصویر شماره ۲)

۱۱. اصلاحات محتوایی

گاهی به ندرت محقق در درک صحیح متن دچار اشتباه می شود، یا هدف اصلی متن را نادیده گرفته و رویداد کم اهمیت تر را ثبت می کند، یا در ترجمه متن عربی دقت کافی را ندارد و یا به ترجمه کتاب اتکا می کند که در برخی موارد، اشتباه ترجمه شده و بیانگر متن اصلی نیست. در همه این موارد، ناظر بازمین موظف است محتوای صحیح را فهمیده و رویداد مناسب را ثبت نماید.

۱۲. حذف گزارش یا رویداد

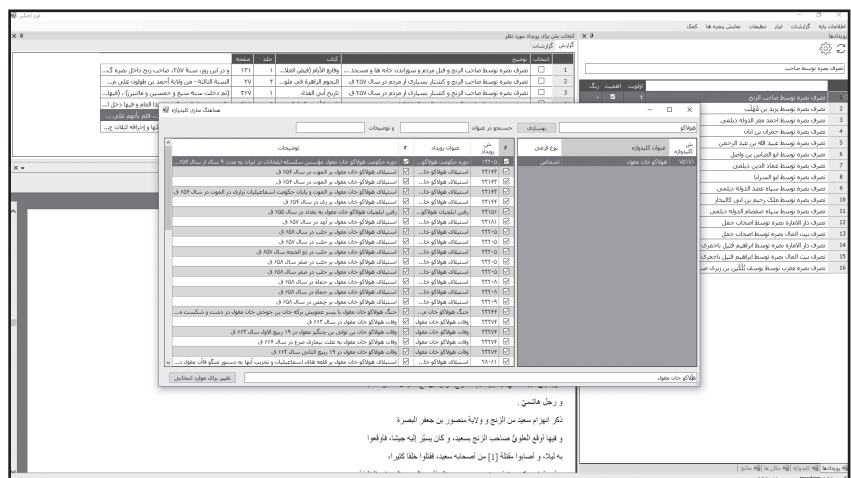
این احتمال وجود دارد که برخی رویدادها و یا گزارش های آن، به اشتباه و یا تکراری ثبت شده باشد که ناظر بازمین به ناچار باید آنها را حذف نماید.

سخن پایانی

مجموع فرایندهایی که در این نوشتار به اجمال معرفی گردید، نشانگر این مطلب است که صحت و اتقان اطلاعاتی که برای کاربران محترم محصولات نور توسط محققان مرکز تولید می شود، از اهمیت بسیاری برخوردار است و آن را سرلوحه فعالیت های خود قرار داده اند و نهایت تلاش خود را برای رسیدن به این هدف انجام می دهند؛ با این حال، انتظار می رود که فرهیختگان و کاربران محترم محصولات نور، ما را در شناخت آسیب ها و اشکال های احتمالی در قالب نظرات و پیشنهادها و انتقادات سازنده خود برای رسیدن به تولیدات فاخرتر و شایسته تر یاری نمایند. **إن شاء الله.**

پی نوشت ها:

۱. ابزاری است مبتنی بر «مدیریت دادگان» (Data management) جهت ورود اطلاعات رویدادهای تاریخی که توسط مهندسان مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی تهیه شده است.
2. tarikh.inoor.ir
۳. عناوین فرعی «نام»، عبارت اند از: «اشخاص، قبایل، گروه ها، اماکن، اشیاء، اعضای بدن، حیوانات، غذاها و نوشیدنی ها، میوه ها، گیاهان و درختان، کتاب ها». عناوین فرعی «مفاهیم»، عبارت اند از: «اجتماعی، سیاسی، تمدنی، فرهنگی، دینی، قضایی، نظامی، اقتصادی، طبیعی».
۴. نوع رویداد، شامل یکی از دسته های: «ولادت، وفات (قتل، شهادت)، اجتماعی، سیاسی، نظامی، دینی، طبیعی، قضایی، اقتصادی، فرهنگی، تمدنی، معجزات» می شود.

تصویر شماره ۲: هماهنگ سازی کلیدواژه ها